

Filipova O.I. Research work of institute of physics of the Odessa state university Assignments the name of I. I. Mechnikov (1975 - 1991). In the article scientific activity of physicists of the Physical Scientific-research Institute of the Odessa state university is lighted up in the period of the administratively-centralized management. The contribution of the Odessa physicists is rotined to development of close collaboration of science and production.

ДОРАДЯНСЬКІ ПОШТОВІ КАРТКИ ІЛЮСТРОВАНІ ВИДАМИ МІСТ ПІВДЕННО-СХІДНОГО КРИМУ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Яшний Д.В., магістр

(Таврійській національний університет ім. В.І. Вернадського)

В статті підіймаються питання про методи опрацювання маловивченої групи джерел – видових поштових карток дорадянського періоду. Виходячи з джерелознавчого аналізу листівок формуються напрямки їх практичного використання в охороні пам'яток.

В середині 90-х років XIX сторіччя до поштового обороту в Російській Імперії надходить новий вид пересилки – ілюстрований відкритий лист. Цей тип послання був відомий і раніше, але видруковані в державних типографіях відкриті листи не ілюструвались, і лише після 19 жовтня 1894 року було дозволено друкувати їх приватним особам [1, с. 11]. Тоді і почався так званий «золотий час листівки», який тривав до революції 1917 року. В цей час в будь-якому навіть найменшому містечку була власна друкарня або фотоательє, що займалися виданням відкритих листів; разом з цим були і фотомайстри, що займалися виготовленням світлин для ілюстрування цих листів.

В сучасному історичному джерелознавстві все більш затребуваними стають ще не введені до наукового обігу

джерела. В зв'язку з цією тенденцією ілюстровані поштові картки входять в джерельний обіг і перестають використовуватися лише як ілюстративний матеріал. Першим таким дослідженням стала дисертація Ганни Лариної, що була захищена в Москві. В ньому авторка на засадах загально джерелознавчих методів, з використанням філокартичної класифікації розробила прийоми роботи з таким специфічним джерелом, як ілюстрована листівка [2]. Велике значення мають також роботи за суміжними темами: журнали філокартистів, каталоги ілюстрованих поштових карток.

Серед журналів, присвячених поштовим карткам, варто відмітити два, це «Жук» і «Філокартія», що виходять в Москві. Серед багатьох статей, присвячених поштовим карткам Росій-

ської Імперії та Радянського Союзу, зустрічаються й присвячені кримським листівкам [3]. Каталогів листівок, ілюстрованих видами Криму, теж лише два: в одному зібрані картки, присвячені Феодосії, а в іншому – Сімферополю [1; 4]. Більший інтерес в них представляє довідкова частина, де зібрані відомості про видавництва. Найменш чисельна група досліджень з даної проблеми – це монографії. Південно-східному Криму присвячена лише одна – феодосійського автора Ростислава Ліхотворика [5].

На відміну від вітчизняної історичної науки, в якій поштові ілюстровані картки тільки-но займають своє місце в джерельному обігу, в західній на базі колекціонування листівок ще в 60 – 70 рр. ХХ ст. склалася допоміжна історична дисципліна делтіологія – колекціонування і вивчення листівок. Термін введений Рендаллом Рходесом зі штату Огайо (перекладається з грецької як наука з вивчення маленьких картин або листівок) [6]. Новий напрямок історичної науки знаходиться на стику цілого ряду дисциплін, таких як історія поштової справи, історія поліграфічної промисловості, історія фотографії, джерелознавство, музеєзнавство, мистецтвознавство, археографія, регіональна історія та ін. Завдання делтіології як допоміжної дисципліни може бути визначене як вивчення відкритих листів в усьому їх різноманітті, розробка єдиної термінології та типології листівок, їх класифікації. Всі ці завдання як і раніше залишаються актуальними.

Крім теоретичних проблем, позначених вище, делтіологія ставить перед собою і задачі з врішення практичних

питань, що постійно постають перед історичною наукою. Одним із таких питань є відновлення архітектурного вигляду міст як одного з показників їх розвитку. Адже суха статистика не може відобразити об'єктивного стану речей, вона дає в першу чергу кількісні, а не якісні дані. А наявні плани забудови не відображають вигляд кожної споруди або кварталу в мінливих умовах планування міста і постійно мінливому зовнішньому вигляді будівель.

Ілюстрована сторона листівок репрезентує все вищезазначене: фотографії фіксували секунди, вихоплені з життя, в повному обсязі. Тому при роботі з ілюстрованою стороною видових листівок можна розглянути не тільки архітектурний вигляд однієї будівлі, кварталу, вулиці у момент, фіксування їх фотоапаратом, але зіставляючи різночасові поштові картки можна зрозуміти ряд фіксованих візуально змін, що відбулися в період між зйомками.

Для Криму масовий друк ілюстрованих поштових карток почався пізніше, ніж в решті регіонів Російської імперії. Найбільш рання листівка, ілюстрована зображенням фонтану Айвазовського в Феодосії, датується 1899 роком [1, с.11]. В подальшому Феодосія стала одним з найбільших центрів друку ілюстрованих відкритих листів на півострові і єдиним на Південно-східному узбережжі. На той час в Феодосії налічувалось декілька місцевих видавництв: Г.І. Реймхе, родини Вассерман, Р. Могілевської, Я.І. Лаврецького. Але поштові картки, ілюстровані видами південно-західної частини півострова, друкувались як кримськими, так загальнодержавними і закордон-

ними видавництвами, такими як Акціонерне товариство Гранберг в Стокгольмі, Контрагенство Суворін і К^о та видавництво фірми Шерер, Набогольц і К^о в Москві, а також іншими (всього близько двадцяти видавництв відомих на цей час). Окрім Феодосії місцеві видавництва в південно-східному Криму були в Старому Криму (видавництво Г.І. Іванова) та Судаку (видавництво І.А. Тріандафілло).

Звернемось до групи поштових карток, ілюстрованих видами міст Південно-східного Криму: Старого Криму, Судака, Феодосії. Будуть розглянуті більш типові пам'ятки або групи пам'яток для кожної з місцевостей. Такі як так званий «дачний комплекс», який розміщувався в Феодосії вздовж залізниці за Єкатерининським проспектом і був найбільш цікавим і різноплановим архітектурний комплексом міста. Його популярність як найбільш видовищного виду Феодосії з моря, була висока і на початку ХХ століття, про що дозволяє судити велика кількість поштових карток, ілюстрованих як загальним виглядом, так і зображеннями окремих будівель.

Дачі О.С. Суворіна, Г.В. Стамболі, І.С. Крима неодноразово ставали головним об'єктом експозиції ілюстрованого боку листівок [1, с. 50 – 54]. Це дозволяє зафіксувати зміни, що відбулися в їх зовнішності і навколишній місцевості. Так, дача «Мілос» І.С. Криму, побудована в 1909 – 1911 рр., отримала таку назву завдяки оригінальній копії Венери Мілоської в альтанці-ротонді огорожі і на більшості поштових карток зазначена альтанка винесена на загальний план [7, с. 180]. При

порівнянні трьох, очевидно різночасових карток, стає зрозумілим, що електрифікація «Мілос» була проведена не відразу, адже перше, на чому зупиняється погляд на більш пізніх листівках, – наявність стовпів електропередач перед головним фасадом будівлі [1, с. 50 – 51: № 140, 141, 144.].

Одна з найкрасивіших будівель міста – дача І.В. Стамболі, власника тютюнових фабрик і плантацій в Криму і на Кавказі. Побудований в 1909 – 1914 рр. особняк в мавританському стилі відразу став одним з найбільш популярних видів, що поміщається на ілюстрованій стороні поштових карток, до закінчення будівництва. Так, порівнюючи дві поштових картки, на жаль точно не датованих, ми можемо прийти до висновку, що сад, навіс і одна з будівель у саду з'явилися після закінчення будівництва головного корпусу. По закінченню оформлення всього архітектурного ансамблю дачі був змінений і колір покрівлі [1, с. 51: № 145 – 146].

Оригінальний вигляд особняка Олексія Сергійовича Суворіна «Добрий притулок» зберігся до наших днів лише на нечисленних фотографіях і ілюстрованій стороні поштових видових карток. Види цієї дачі були найбільш популярні серед фотографів [1, с.52 – 54]. Особняк після революції був переобладнаний в санаторій, а в роки Великої Вітчизняної війни повністю зруйнований [1, с. 47]. На видовий стороні поштових карток ми можемо відзначити такі зміни: поява кам'яної огорожі з боку моря до 1906 року, поява споруди на території особняка і шпильів на всіх його дахах після 1905 року [1, с. 53 – 54: №155, 157, 159, 160].

Не тільки архітектурні пам'ятки міста привертали увагу фотографів, її чимала частина діставалася і таким цілком «буденним» спорудам, як віадук. Що дозволяє нам відзначити зміни, котрі торкнулися його у зв'язку з розвитком міста. Так, між 1908 і 1916 роками біля мосту над залізницею була зведена споруда, що нагадує житловий будинок [1, с. 33: №78 – 80].

В Судаку, як і в Феодосії, найбільше уваги фотографів та видавців приходилося на так звані «берегові дачі» – комплекс маєтків, що наприкінці ХІХ сторіччя починає розвиватись в бухті міста. Існують поштові картки, ілюстровані як загальним видом цього комплексу, так і окремих будівель [7, 8, 9]. Окрім цього дуже багато листівок було ілюстровано видами генуезької фортеці, яка дуже змінилась за останнє століття, але ці зміни не торкнулися зображень на листівках.

Поштові картки з видами Старого Криму займають досить скромне місце в порівнянні з такими великими центрами видання листівок, як Севастополь, Феодосія, на даний момент відомо трохи більше 20 оригінальних видів. Виданням фотолістівок з видами Старого Криму займалися феодосійські видавці: Г.І. Іванов, Є. Ковшанли, І.М. Васерман, Я.І. Лаврецький [5, с. 133].

Перша поштова картка, розглянута нами, відноситься до так званих «привітів», коли на одному поштовим бланку розміщувалися декілька видів різних, найбільш популярних пам'яток міста [10]. Зазвичай такі мініатюри дублювалися на окремих поштових бланках у повному розмірі [11, 12, 15]. Зауважимо, що велика частина поштових

карток Старого Криму ілюстрована видами культових споруд, що говорить про велику їх популярності як туристичних об'єктів [11 – 16].

Наступні дві листівки, були випущені Георгієм Івановим. На ілюстрованій боці першої зображена каплиця Святої Анни [11]. Зовнішність церкви Святої Анни пророчиці дійшов до нас тільки на цій листівці. Аналізуючи зображене на ній, ми можемо зробити кілька цікавих висновків. Так, джерело, що розташовувалося поруч з храмом і не збереглося до наших днів, користувалося великою популярністю серед місцевого населення [11]. А завдяки тому, що дана листівка розмальована, так само можна говорити про гамму, яка була використана в оформленні храму. Лицьова сторона другої названої вище листівки ілюстрована виглядом Свято-Успенського храму, ще однієї безповоротно втраченої пам'ятки архітектури Старого Криму. Дана картка представляє цілісну картину, на якій є місце не тільки головному об'єкту експозиції, але і навколишній природі та іншим об'єктам [12].

Завдяки видавничій активності Г.І. Іванова зберігся вигляд ще однієї втраченої пам'ятки Старого Криму – вірмено-григоріанської церкви [13]. Великий інтерес представляють видові листівки з пам'ятками архітектури, що дійшли до нас у в критичному стані [14]. Прикладом такої пам'ятки може служити Куршул-Джамі (Свинцева Мечеть). На початку ХХ століття цей пам'ятник вже був зруйнованим, але збереження кладок була набагато краще, ніж у наш час, що дає можливість використовувати цю поштову картку в охоронних заходах,

музеєфікації та реставрації об'єкта. Наступна картка, ілюстрована фотографією вірменського монастиря Сурб-Хач, єдиного збереженого незмінним пам'ятника середньовічної архітектури в Старому Криму, вийшла з верстата того ж видавництва, що й попередні дві. На ній представлені діючими як сам монастир, так і монастирський храм Сурб-Ншан [15].

Ще одна діюча в наш час пам'ятка архітектури – мечеть Узбека – так само представлена на поштової картці видання Г.І. Іванова, але більший інтерес представляють зображені на задньому плані руїни медресе, до якої пізніше була прибудована мечеть [16]. На ній збереження архітектурних деталей набагато краще, ніж у наш час.

Таким чином, ілюстровані поштової картки Криму сьогодні у ряді випадків дають можливість відтворити етапи розвитку тих чи інших об'єктів, а часом взагалі є єдиним свідченням про них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Поклон из Феодосии: Каталог видовых открыток (1899–1918)/ А.О.Олешук, В.А.Диканов; Феодосийский музей денег – Феодосия, 2005. – 120 с.
2. Ларина Анна Николаевна. Документальная открытка конца XIX – начала XX вв. как источник по истории и культуре Москвы. – Автореф. дис. канд. ист. наук., 07.00.09 / Историко-архивный институт Российского государственно-

го гуманитарного университета. – М., 2004. – 17с.

3. Носков А.В. Негативы для Красного Креста// ЖУК. – 2009. - № 1 (20). – С. 23.
4. Пилашевич А. Кацубинский В. Симферопольнастаройоткрытке(1898–1918):Альбом-каталог / В.Диканов. – Симферополь, 2006. – 140 с.
5. Лихотворик Р. Путешествие со старой открыткой: Феодосия, Старый Крым, Коктебель, Отузы, Кизил-Таш, Судак, Карасубазар на рубеже XIX – XX столетий. – Феодосия: Арт-Лайф, 2007.– 173 с.
6. <http://www.flickr.com/photos/peostalettrice/>.
7. Береговые дачи. №3. Судак.[Открытое письмо]. – Не атрибутирована.
8. Судак. Береговые дачи. [Открытое письмо]. – Не атрибутирована.
9. Судак – Крым. Дача Рачинского. [Открытое письмо]. – Не атрибутирована.
10. Привет из Старого Крыма: [Открытое письмо]. – Не атрибутирована.
11. Старый Крым. Часовня Святой Анны: [Почтовая карточка]. – Изд-во Г.И. Иванов. – Б.г.
12. Старый Крым. Церковь Успения: [Почтовая карточка]. – Изд-во Г.И. Иванов. – Б. г.
13. Армяно-григорианская церковь: [Почтовая карточка]. – Изд-во Г.И. Иванова. – Б. г.
14. Развалины Свинцовой мечети: [Почтовая карточка]. – Изд-во Г.И. Иванова. – Б. г.
15. Старый Крым. Армянский монастырь Сурб-Хач: [Почтовая карточка]. – Изд-во Г.И. Иванов. – Б.г.
16. Мечеть Узбека: [Почтовая карточка]. – Изд-во Г.И. Иванова. – Б. г.

Яшин Д.В. Досоветские почтовые карточки, иллюстрированные видами городов Юго-восточного Крыма, как исторический источник. *В статье рассматриваются методы работы с малоизученной группой источников – видовыми почтовыми карточками. На базе анализа открыток определяются рамки их практического использования в памятникоохранительной сфере.*

Yashnyy D.V. The postal cards presoviet times with the types of cities of South-east Crimea as a historical source. The article raises questions about the methods of work with little-known group of sources - types of mail cards. On the basis of analysis cards provide the framework for their practical use in science.

**ОТЗЫВ НА КНИГУ
«Археологічне музейництво
(енциклопедичний довідник)
Автор-упорядник Д.В. Кепін»**

(К.: Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПШК, 2010. – 268 с.)

Крахмальня Т.В., канд. биол. наук

(Национальный научно-природоведческий музей НАН Украины)

Дмитрий Владимирович первым в Украине в 2008 г. защитил кандидатскую диссертацию по специальности 26.00.05 – «Музеезнавство. Пам'яткознавство» по теме «Музеезнавчі концепції створення експозицій з історії первісного суспільства» на первом заседании специализированного Ученого совета К 26.252.01 при Центре памятниковедения НАН Украины и Украинском обществе охраны памятников истории и культуры, где он работает с 1997 года.

Кепин Д. В. уже более десяти лет занимается изучением темы, посвященной музееведческим концепциям создания экспозиций по истории первобытного общества, а также вопросам сохранения и экспонирования археологических памятников в Украине. На примере предыдущих публикаций Дмитрия Владимировича можно проследить как постепенное расширение области его исследований, так и де-

тализацию определенных вопросов в музееведении наряду с разработкой новых направлений.

Для того, чтобы подобный энциклопедический справочник был написан, его создателю потребовался не один год на подготовительную работу, но приложенные усилия дали свои плоды. Книга объемом в 19,16 печатных листов содержит предисловие, три тематических раздела и

одно приложение. В первом разделе «Теория, история и практика памятникоохранной и музейной деятельности в контексте сохранения памятников первобытной археологии» включает как краткие статьи с объяснением значения того или иного термина и литературу к ним, так и расширенные статьи по наиболее важной или менее известной, по мнению автора, терминологии. Во втором разделе «Музеефицированные памятники, археодромы по истории первобытности» рассматриваются